

*І.В.Виселко,
аспірант кафедри філософії
факультету соціології і права НТУУ «КПІ»*

АУДІОВІЗУАЛЬНИЙ ОБРАЗ СВІТУ: ДІАЛОГ «ЛЮДИНА–СВІТ»

Філософсько-культурологічні засади вивчення культурних смислів вимагають дослідження діалогізму «Людина – Світ». Сама проблема діалогу «Людина – Світ» включає всі ті явища й відповідні концепти, що є формами, змістом, метою здійснення людської унікальності в різних культурних практиках світу. Як модель осмислення культури матриця «Людина – Світ» в її історичній і географічній даності охоплює, насамперед, заданість соціокультурної динаміки конкретного історичного часу та простору, що включає в себе сформовану картину світу, спосіб акумуляції та трансляції культурної пам'яті як історичної самовизначеності культури; наявність ціннісно-смыслового ядра культури, що виступає ідеаціональним конструктором картини світу та місце людини в світі (людини в світі культури). До розгляду цієї проблематики зверталися представники різних напрямів гуманітаристики. Дослідженням феномену культурної пам'яті як транслятора культурних смислів займалися такі вчені, як Ассман [17], Зінченко [7], Пилипенко [13]; аудіовізуальної комунікації як транслятора культурних смислів – К.Разлогов [16], А.Васильєв [3]. Ми звертаємося також до авторських понять: «габітус», «практика» (П.Бурдьє); «картина світу» (М.Гайдеггер); «культурний текст», «код» (Р.Барт); «семіосфера» (Ю.Лотман). Серед вітчизняних дослідників це А.Ручка [11], Н.Костенко [11], А.Морозов [12].

Метою даної статті є з'ясування аудіовізуального образу світу в його діалоговості «Людина – Світ», шляхом звернення до таких феноменів, як «картина світу», «образ світу», «культурні смисли», «культурна пам'ять». «Людина культури – це узагальнений образ, який використовується в культурологічних дослідженнях з метою фіксації багатоманітності історико-культурних традицій і новацій, діяльнісних інтенцій і духовних потягів, світоглядних парадигм тієї чи іншої епохи в літературному герої, моральному імперативі

або символі віри. В образі *людини культури* (курсив наш. – В.І.), як правило, поєднуються етичні норми, наприклад, культура сорому і культура провини, і естетичне ставлення до дійсності. В цьому розумінні говорять про людину в античній культурі, людину культури Відродження, людину сучасної культури тощо. Для кожної епохи людина культури – це ідеал її стану в світі» [9, 45]. Висвітлення діалоговості «Людина – Світ» як онтологічного параметру культури людства в цілому та культурних смислів, зокрема, потребує звернення до таких феноменів, як «картина світу», «образ світу», «культурна пам'ять» та ціннісно-сміслові конструкти культури [5].

Досліджуванням картини світу в межах філософсько-культурологічного дискурсу займалися такі теоретики сучасності, як М.Гайдеггер [17], Е.Гуссерль (картина світу як «життєвий світ») [6], І.Стернін та З.Попова (лінгвістичний підхід до розуміння картини світу). М.Гайдеггер зазначав, що «картина світу, зрозуміла як сутність, означає не картину, яка зображує світ, а світ зрозумілий як картина» [5, 2], тобто, зрозумілий, впізнаваний образ світу як картина світу, надає властиві епосі сутнісні характеристики. Це певна конструкція, яка визначає точку відліку, коли людина–людство перебуває на тому етапі розвитку, що сама в своєму сприйнятті-відношенні конструює його та наділяє смисловою значущістю як характеристикою епохи. Специфіку культурних смислів, з точки зору особливості конкретизувати смисли як такі, слід тлумачити в контексті картини світу, оскільки, як зазначає А.Морозов: «В ході раціоналізації людство відкинуло світ як ціле, замінивши його на картини світу» [122, 23].

Саме поняття «картина світу» включає ідею комплексності та парадигмальності в баченні світу, в його поясненні в конкретному часово-просторі. Комплексність полягає в тому, що культурна картина світу відображає той смисловий пласт, який корелює з науковими відкриттями, релігійними віруваннями, художнім, мистецьким оформленням, баченням світу у формі тих чи інших стилів мистецтва тощо. Парадигмальність передбачає нові наукові відкриття: зміна ціннісних орієнтирів, соціокультурної динаміки або інші зміни культурного простору неодмінно здійснюватимуться як виникнення нової парадигми, як бачення нових горизонтів людського буття з відповідно оновленими цінностями, знаннями і т.ін.

Картину світу можна порівняти з культурними текстами, які в

своїй множині формують та взаємозумовлюють гіпертекст, в нашому розумінні – образ світу. Культурні смисли транслюються та презентуються у форматі певної епохи, тобто в умовах, що відображені в певній картині світу. Але в процесі їх становлення вони формують смислову вертикаль, закріплену в історії та представлену в культурній пам'яті. Отже, фіксується певне діалектичне співвідношення: культурні смисли – культурна пам'ять, де одне не існує без іншого. Культурні смисли зумовлюють культурну пам'ять та являють собою характеристику епохи, озираючись на минуле. Культурні смисли та культурна пам'ять взаємовизначені та мають взаємнаповнений характер в історичній вертикалі суспільного розвитку.

Феномен культурної пам'яті нерозривно пов'язаний з трансляцією-ретрансляцією культурних смислів. Культурна пам'ять відіграє роль архіву сумарно-вибіркових здобутків суспільства в його історичному розвитку. Вона не просто зберігає інформацію, а є субстанцією, яка постійно розвивається та змінюється. Змістове наповнення концепту «культурна пам'ять» ми пропонуємо проводити шляхом звернення до авторських концепцій. Орієнтуючись на думку Ю.Лотмана, зауважимо, що пам'ять культури не лише єдина, але внутрішньо різноманітна, а культурні смисли в пам'яті не просто зберігаються, а зростають і змінюються [100, 200]. Погляди фундатора семіотики відображають зв'язок культурної пам'яті та культурних смислів, а останні розуміються як сутнісне наповнення культурної пам'яті.

Я.Ассман тлумачить культурну пам'ять як діалоговість «Людина – Світ», як спосіб сакралізації простору і часу [17]. Іншими словами, смисли буття базуються на таких онтологічних принципах, які передбачають повторюваність: як цикли пір року, як розташування та обертання зірок у Всесвіті. Тому людина, надаючи смислам мотивованості, значення в культурному просторі свого існування, створює подібну повторюваність, регламентованість, ритуальність свого буття. Так, культурними смислами людського життя в обрядових формах культурної пам'яті виступає: обряд народження, ініціації, весільний обряд, поховальний обряд тощо. Таким чином, культурні смисли і культурна пам'ять відіграють роль контекстуальності буття у формах локальної культури. Фактично культурні смисли є певною діалектичною цілісністю і подібністю всезагального, одиничного і особливого, якими є смисли буття як всезагальне; культурна пам'ять –

як особливе, а простір культури – як одиничне. Надаючи власне тлумачення феномену «культурної пам'яті», ми вважаємо сутнісним таке. Культурна пам'ять втілює засадничі характеристики людського буття в просторі культури, оскільки виконує роль позачасової організації культурних смислів та є набуттям форми їх презентації.

В контексті досліджуваної проблеми актуальним є розуміння культурних смислів з позиції загальнолюдських цінностей, основоположних критеріїв визначення соціуму, нації. Саме тих загальнолюдських конструктів, які впливають на формування самосвідомості та самоідентичності в межах певного соціокультурного простору. В збереженні культурної пам'яті провідну роль відіграють форми комунікації, які і є засобами трансляції культурних смислів, кристалізації культурної пам'яті суспільства. Згідно з поглядами Я.Ассмана, культурна пам'ять має комунікативну природу, а полюсами цієї комунікації є діалог «Людина – Світ» [17]. Функціонування смислів, з точки зору представників семіотичного підходу, розуміється як існування знакової форми в часово-просторовій динаміці. В процесі творення культурного простору людські креації відкривають і включають в себе інформацію про конкретну епоху, її людей та цінності, які (креації) з часом знаходяться в предметах культури в якості специфічних кодів, знаків і символів. З плином часу культурні смисли разом з іншими факторами культури трансформуються в засіб зберігання і трансляції інформації. Осягнення культурного смислу має на меті його розуміння (інтерпретацію) в умовах культурного простору. Смисли, які існують в людській свідомості, розкривають себе в процесі значущого для людини сприйняття об'єктивності, предметності світу, його осмислення. Розуміння цих смислів відбувається як пізнавальна діяльність, що розгортається під час взаємодії суб'єктивних та об'єктивних факторів життєдіяльності.

Людина живе в світі, який постійно розбудовується та збагачується культурними смислами. В контексті нашого дослідження відзначимо думку В.Зінченка: «Предмети можуть втрачати своє призначення, втрачати початкові смисли і набувати нові. Так само і ідеї, поняття можуть втрачати предметність, своє минуле значення, втрачати смисл та перероджуватися, наповнюючись новими смислами» [7, 62]. Таким чином, культурні смисли, що транслюються, сприймаються та відтворюються їх носіями в умовах певного історичного часу та простору. Вони є конструктами сталими, незмінними,

і в цьому аспекті є специфічними ідеоціональними магістралями культурної пам'яті. Водночас вони є змінними, такими, що оновлюються, переосмислюються відповідно до тих парадигмальних змін культури, які є свого роду різними проекціями світу, його фрагментами, епізодами часово-просторового осмислення.

В сучасному світі новітніх технологій та візуалізації простору розуміння процесу формування та трансляції культурних смислів неможливе без такого явища, як аудіовізуальна комунікація, що в умовах глобалізаційних тенденцій світу стала основним джерелом трансляції культурних смислів. Говорячи про актуальність сучасних аудіовізуальних практик впливати на свідомість не лише одного індивіда, а й цілого соціуму у вигляді трансляції культурно-орієнтовальних смислів, доречно, на наш погляд, навести думку Н.Костенко з цього приводу: «Культурна система, здійснюючи соціалізаційну роботу, транслює індивідові певну загальнокультурну, ціннісно-смыслову модель, що містить критерії цілей та інструментів дії, нормативний взірєць, який інтерналізується індивідом і його групою, а в разі відхилення – прирікає його на санкції» [8, 41]. Тобто, людина здобуває інформацію про зовнішній світ завдяки певним діям, в процесі соціалізації, соціальної комунікації. Сьогодні інформаційну функцію суспільства в своїй основі виконують засоби медіа-комунікації.

В контексті проблеми слід звернімося до поглядів П.Бурдьє, а саме – до концептуальних авторських понять «габітус», «соціальний капітал» та «практика». Згідно з поглядами П.Бурдьє, практикою можна вважати як доцільні дії індивіда в перетворенні соціального світу, так і щоденні звичні вчинки, які не потребують пояснення і часто здаються зовнішньому спостерігачеві позбавленими смислу або алогічними [2]. Практика завжди пов'язана з конкретною подією або ланцюгом подій, але не зводиться до них. Основні поняття, необхідні для реконструювання концепту «практика», у П.Бурдьє – це звичка, практичний смисл, почуття, тіло, темпоральність та логіка. Вважаємо можливим зазначити, що практика, як її розумів П.Бурдьє, є простором смислообертання та смислотворення, засобом самоздійснення людини в цілісності її діалектики темпорального та сутнісного, в єдності чуттєвого, раціонального та тілесного вимірів людини. П.Бурдьє пов'язує смисл з концепцією поля та стратегією габітусу. Поле найбільш повно, на його думку, відображає специфіку повсякденного смислотворення. По-перше, поле ніколи не є єдиним,

«полів», залежно від певного контексту, багато і значущість певної стратегії та дії залежить від того поля, в якому вони здійснюються. По-друге, кожне поле існує як поле «боротьби» тільки за те, щоб переформулювати його символічну структуру. На нашу думку, знання та смисл виступають дериватом символічного капіталу (ми розуміємо символічний капітал, за концепцією П.Бурдьє, як актуалізовану культурну пам'ять, що включає репутаційний зміст культурної ідентичності, як приналежність до певного світу й можливості набуття певних іміджевих характеристик в умовах глобалізаційних процесів). Включеність індивіда в суспільне життя, долучення його до практики загалом призводить до того, що кожен окремий індивід суспільства залучений до процесу смислотворення як певний агент і виступає частиною історичної й культурної соціальної цілісності, яка формує символічний капітал, тобто надбання суспільства, його усталені норми та традиції [1, 120–122]. Тлумачачи погляди П.Бурдьє, зазначимо, що повсякденність – це поле функціонування габітусу. В нашому розумінні габітус є системою смислоструктуруючої взаємодії агента практики з зовнішніми факторами. Адже процес формування історії, норм моралі та права відбувається в процесі життєдіяльності суспільства, тобто в габітусності, повсякденності, сповненої людських практик. Смисл не покладається заздалегідь, він є наслідком певної життєвої стратегії, яка виливає саме із включеності у «гру», тобто передбаченням її «майбутнього» [2, 109]. Неможливо сказати, в який момент практики відбудеться смислотворення, адже сукупність практик в процесі історії формує поступово культурні смисли суспільства. Можливість взаєморозуміння та єдності інтерпретації світу слідує зі спільності практик.

Таким чином, згідно з поглядами П.Бурдьє, поліфонія полів («культурних текстів») є свого роду структурою співіснування культурних смислів, в яких практика чи агент практики («суб'єкт комунікації») діє з метою переформулювання символічної структури. Тобто, на нашу думку, виступає як співучасник процесу зміни практики смислотворення в суспільстві [4]. Світоглядними орієнтирами суб'єкта дії виступає габітус. Автор виражає тенденційність, стереотипність щодо засвоєння суб'єктами дії культурних смислів та їх створення. Йдеться радше про структуру смислів, ніж про культурне ядро й змістовне наповнення. Сферою існування культурних смислів в контексті соціологічного вивчення проблеми культурних смислів

є поле практики, тобто культурний текст. На нашу думку, символічний капітал (П.Бурдьє) уявляється культурною пам'яттю, а габітус – картиною світу-образом, де практика формує відношення людей та світоуяву, яка заснована на символічному капіталі, здобутому людством в історико-культурній континуальності буття.

Аналізуючи культурний текст як простір формування культурних смислів, звернімося до концепції текстового аналізу Р.Барта. Для тлумачення тексту необхідно долучити таке поняття, як «коди», запропоноване Р.Бартом. Код, як ми його розуміємо, належить, головним чином, до сфери культури. Коди – це певні типи вже баченого, вже читаного, вже зробленого. Вони є конкретною формою цього «вже», яка конституюється в писемності. Згідно з концепцією дослідника, коди пронизують культурний текст як нитки, формуючи його смисл. Дослідник заперечує витлумачення смислу в одному значенні, оскільки на його думку, це звужує простір тексту та веде до вузького розуміння смислів. Тексту властива множинність: «Це означає, в ньому не лише декілька смислів, але й те, що в ньому здійснюється множинність смислу як такого – множинність незнищенна, а не просто допустима. В тексті немає мирного співіснування смислів – текст перетинає їх, рухається крізь них, тому він не піддається плюралістичному трактуванню, в ньому відбувається вибух та розсіяння смислу» [1, 418]. Отже, сама множинність смислів розуміється лише через коди і формує простір тексту. Текст нерозривно пов'язаний та детермінований історією-часом, культурою-сміслом, суспільством-людиною. Загалом можна сказати, що виробництво тексту нерозривно включене в «позатекстову реальність» та у «простір символічного». Таким чином, концепція Р.Барта, роз'яснюючи такий складний феномен, як простір культурного тексту, на перший погляд ускладнює наше розуміння культурних смислів, тому що інтерпретує співіснування смислів як вибух та розсіяння. Тобто, не плюралістичне співіснування, а свого роду трансісторичне буття, яке здавалося б безперспективно аналізувати. Проте Р.Барт, «відпускаючи» смисл, детермінує це явище кодами. Саме через них смисл актуалізується в текстовій реальності. Таким чином, ми акцентуємо увагу на тому, що семіотична система, про яку говорить Ю.Лотман, в аудіовізуальному просторі сучасної культури має свою специфіку кодування (Р.Барт) та функціонування через медіа-простір інформаційного суспільства.

Резюмуючи, підкреслимо, що поняття «культурний смисл», з позиції культурологічно-філософського аналізу, – це вироблене історичним досвідом знаково-інформаційне світоглядне ядро, за допомогою якого суспільство, створюючи свій спосіб буття, спосіб життя, культуру, розуміє в собі та для себе навколишній світ і своє місце в ньому. Культурний смисл – це осереддя унікальних інтенцій культурного процесу, самобутності соціуму, що орієнтує горизонти існуючого та передбачає життєву співучасть у розбудові культурного простору кожної людини. Водночас смисли не можна вигадати: вони природні і універсальні для суб'єктів цієї культури. Таким чином, культурні смисли є своєрідним зірковим небом, яке є унікальним для кожного куточка Землі. Та панорама, яка відкривається для одних і стає цілком зрозумілою, навіть більше того, єдиним поясненням світу, смислу життя, людських взаємин тощо, – для інших є недостатньою і сторонньою, оскільки ці «інші» мають свій культурний косм, який для них є єдиним поясненням світу. Культурні смисли не виражають певний пізнавальний процес, а виступають тим способом, який допомагає нам сприймати навколишній світ. Тобто можна сказати, що це певні наскрізні схеми світосприйняття та розуміння нашого місця в соціальних процесах. Смисли також можуть виступати мірилом людяності та орієнтиром розвитку певної національної культури, її самовираженням та стратегією розвитку. Вони – в основі формування моралі, свідомості, права. Саме тому у світі досі існує певне протистояння цивілізацій, наприклад, «Схід – Захід», що полягає в різниці культур, різному віросповіданні та, як наслідок, світосприйнятті.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика // Р.Барт. – М.: Прогресс, 1989. – 615 с.
2. *Бурдые П.* О телевидении и журналистике / П.Бурдые. – М., 2002. – 160 с.
3. *Васильев А.Г.* Культурная память / забвение и национальная идентичность: теоретические основания анализа / А.Г.Васильев // Коллективная монография: «Культурная память в контексте формирования национальной идеи в России в 21 веке». СПб.: «Едиториал», 2011. – С.3–30.
4. *Виселко І.В.* Актуалізація культурних смислів в інформаційному просторі / І.В.Виселко, І.К.Покуліта // Мультиверсум. Філософський альманах. – Вип.9 (117). – К., 2012. – С.176–186.

5. Габермас Ю. Проблема понимания смысла в социальных науках / Ю.Габермас // Социологическое обозрение. – 2008. – Т.7. – №3. – С.3–33.
6. Гуссерль Э. Амстердамские доклады / Э.Гуссерль. Логос. Вып.5. – М.: 1994. – С.7–24.
7. Зинченко В.П. Культура и техника / Зинченко В.П. // Красная книга культуры. – М.: Искусство, 1989. – С.55–69
8. Костенко Н.В. Настичь реальное, когда медиа повсюду: онтологический интерес в культурных исследованиях и теории медиа / Н.В.Костенко // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2010. – №1. – С.3–15.
9. Культурология: Дайджест / РАН. ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. исслед. Сер.: Теория и история культуры. – М., 1999. – №1. – 246 с.
10. Лотман Ю.М. Семиосфера / Ю.М.Лотман. – СПб.: «Искусство – СПб», 2000. – 704 с.
11. Медіа. Демократія. Культура. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 356 с.
12. Морозов А. Інтуїтивний досвід як предмет філософського аналізу / А.Морозов. автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. филос. наук. – К., 2014. – 43 с.
13. Пелипенко А.А. Рождение смысла / А.А.Пелипенко // Личность. Культура. Общество. – 2007. – №3 (37). – С.69–95.
14. Смысловая морфология социуму. – К.: Інститут соціології НАН України, 2012. – 422 с.
15. Хайдеггер М. Время картины мира / Хайдеггер М. // Время и бытие: Статьи и выступления. – М.: Республика, 1993. – С.41–63.
16. Экранная культура. Теоретические проблемы: сб. статей / отв. ред. К.Э.Разлогов. – СПб.: «Дмитрий Буланин», 2012. – 752 с.
17. Assmann J. Das kulturelle Gedachtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in fruhen Hochkulturen / J. Assmann. – Miinchen, 1992.

Виселко І.В. Аудіовізуальний образ світу: діалог «Людина – Світ».

В статті визначаються особливості смислів як ідеаціональних конструктів культури розкривається діалоговість «Людина – Світ» у таких формах цілісності, як «культурна пам'ять» та «картина світу». Встановлюється співвідношення концептів: «образ світу» – «картина світу». Надається визначення «образу світу» в його парадигмальності, комплексності «картини світу», з'ясовується уявлення, яке визначається як цілісність світу (цілісність континуальна, історична). В статті зміст поняття «культурна пам'ять» конструюється шляхом звернення до таких категорій, як «фігури згадування» (Я.Ассман), «символічний капітал» (П.Бурдьє), досвід. Висвітлюється специфіка взаємодії культурної пам'яті та культурних смислів шляхом долучення авторських тлумачень феноменів «габітус»

(П.Бурдьє), практика (П.Бурдьє), культурний текст (Р.Барт). Пояснюється, в якій культурно-смысловій заданості історико-культурна пам'ять актуалізується в комунікаційних практиках простору соціальної реальності.

Ключові слова: культурний смысл, культурна пам'ять, габітус, практика, культурний текст, картина світу, образ світу, людина культури, культура.

Выселко И.В. Аудиовизуальный образ мира: диалог «Человек – Мир».

В статье определяются особенности смыслов как идеациональных конструкторов культуры, раскрывается диалоговость «Человек – Мир» в таких формах целостности, как «культурная память» и «картина мира». Устанавливается соотношение концептов: «образ мира» – «картина мира». Дается определение «образа мира» в его парадигмальности, комплексности «картины мира», характеризуется представление, которое определяется как целостность мира (целостность континуальная, историческая). В статье понятие «культурная память» конструируется с помощью обращения к таким категориям, как «фигуры воспоминания» (Я.Ассман), «символический капитал» (П.Бурдьє), опыт. Освещается специфика взаимодействия культурной памяти и культурных смыслов путем добавления авторской трактовки феноменов «габитус» (П.Бурдьє), практика (П.Бурдьє), культурный текст (Р.Барт). Даются пояснения того, в какой культурно-смысловой заданности историко-культурная память актуализируется в коммуникационных практиках пространства социальной реальности.

Ключевые слова: культурный смысл, культурная память, габитус, практика, культурный текст, картина мира, образ мира, человек культуры, культура.

Vuselko I.V. Audio-visual image of the world: dialogue «Man World».

The article features defined meanings, as ideational culture constructs disclosed dialogically «Man World» in the following forms its integrity as «cultural memory» and «world view». We set the value of such concepts «image of the world» – «world view». We provide a definition of «image of the world» in his paradigmality, complexity «world view» and find out special presentation, which is defined as the integrity of the world (path integrity, historical). The article the concept of «cultural memory» constructed by us appeal to such categories as «figure references» (J.Assmann), «symbolic capital» (Bourdieu) experience. We address the specific coverage issues interaction of cultural memory and cultural meanings, by adding copyright interpretation of phenomena «habitus» (Bourdieu), practice (Bourdieu) cultural text (R.Barthes). We have provided an explanation in which cultural and semantic predetermined historical and cultural memory actualized in space communication practices of social reality.

Key words: cultural meaning, cultural memory, habit, practice, cultural text, picture of the world, the image of the world, a man of culture, culture.